

DVIEJŲ TOLIMŲ TARMIŲ KONSONANTIZMO BENDRYBĖ

BIRUTĖ JASIŪNAITĖ

Tiesioginis paskati imas imtis šio darbo buvo K. Būgos pastaba, kad „šaknies gale po lūpinių ištaria jotą maždaug apie tris šimtus tūkstančių lietuvių“ [1958, p. 392]. Šiems lietuviams priskiriami Raseinių apskrities žemaičiai (Kvėdarna, Veiviržėnai), dalis rytiečių (Dusetos, Užpaliai, Salakas, Tverėčius) ir nemažas Prūsų Lietuvos plotas¹. Rūpėjo pasiaiškinti, kaip junginiai *p*, *b*, *m*, *v* + *i* vartojami pietinių šiaurės žemaičių kretingiškių (vadinaujamųjų „dzūkų“) bei rytų aukštaičių uteniškių šnektose mūsų dienomis, nustatyti minkštųjų *p'*, *b'*, *m'*, *v'* vietą šių šnektų fonologinėse sistemose.

Pietinių kretingiškių (endrijevaiškių, veiviržėniškių, judrėniškių ir vėžaitiškių) duomenys šiam tyrimui rinkti iš A. Girdenio į magnetofono juostą įrašytų bei išsifruotų tarmės tekstų. Šis tas paimta ir iš pačios autorės užrašų². Rytų aukštaičių uteniškių empirinė medžiaga rinkta iš dusetiškių bei antalieptiškių tekstų, 1983 m. autorės įrašytų drauge su O. Kosiene bei R. Miliūnaite. Nemažai vertingų faktų paimta iš chrestomatijos „Lietuvių kalbos tarmės“ [Tarmės, 1970] bei „Lietuvių kalbos atlaso“ II t. [Atlasas, 1982].

Pietinėms kretingiškių šnektoms (bent jau seniesiems jų atstovams) *p*, *b*, *m*, *v* + *i* junginių išlaikymas prieš kaitmeninių skiemenų užpakalinius balsius tebėra įprastas dalykas. Tekstuose iš viso rasti 59 tokio tipo pavyzdžiai (iš jų vos 7 buvo tariami be *i*, su minkštuoju lūpiniu priebalsiu). Minėtieji junginiai vartojami šiose vardažodžių bei veiksmažodžių formose: 1) vienaskaitos kilmininke, pvz.: *stōmbiūos* 'stambios'; 2) vienaskaitos naudininke, pvz.: *kērvīōu* 'kirviui', *žōmbiōu* 'zambuiui'; 3) vienaskaitos įnagininke, pvz.: *sō klīebiō* 'su glėbiu', *sō klūmpiō* 'su klumpiu (klumpe)'; 4) daugiskaitos kilmininke (vart. itin dažnai – 26 atvejai), pvz.: *bōlvī* 'bulvių', *žėmi* 'žemių', *kanāpi* 'kanapių', *kārvī* 'karvių', *on žvietkapi* 'ant švedkapių', *pēmpi* 'pempių', *krāutuvī* 'krautuvų', *žūvīū* 'žuvų', *plėvīū* 'plėvių', *ōpi* 'upių'; 5) daugiskaitos galininke, pvz.: *kānapiūs* 'kanapius (kanapes)', *kārēvīūs* 'kareivius', *klūmpiūs* 'klumpius (klumpes)', *šlāmbūmīūs* 'tokius rąstus'; 6) daugis-

¹ Šios tarmės šiandien, deja, yra sunykusios.

² Pagrindinė informantė buvo mano senelė O. Jokužytė-Martinkienė, gimusi 1895 m. Endrijevė.

kaitos vietininke, pvz.: *šlāpiūs(ē)* 'šlapiuose', *klūmpiūs(ē)* 'klumpiuose'; 7) būtojo karti io laiko pirmajame asmenyje (irgi dažna forma, vart. 13 kartų), pvz.: *jiemiāu* 'ėmiau', *deviāu* 'daviau', *napjuoviāu* 'nepjoviau', *nusępjúoviāu* 'nusispjoviau', *ton_ārkl' múoviāus* 'tą arklį moviaus(i) (kinkiau)', *gemiāu* 'gimiau', *apseguobiāu* 'apsigobiau', *atstúmiāu* 'atstūmiau'; 8) aukštesniojo laipsnio prieviksmiuose, pvz.: *lēngviāu* 'lengviau', *pėrmiāu* 'pirmiau'; 9) aukščiausiojo laipsnio būdvardžiuose, pvz.: *svarbiāus^s* 'svarbiausios' (dgs. vard.).

Autorei dar yra tekę išgirsti ir užsirašyti tokius įdomesnius pavyzdžius³: *úošviū* 'uošviui', *álpīū* 'Alpiui (Alfonsui)', *vėrvī* 'virvių', *ávjūn* 'avių', *žėivjūn* 'žievių', *átrōbī* 'atrubių (grūdgalių, liekančių rėtyje sijojant)', *rúopī* 'rupių', *sōmpovī* 'bōlvī' *nuseplúoviāu* 'sampuvių (apipuvusių) bulvių nusiplovėvė'; *karál'os erúods vėsūs naujėgemiūs ežód^e* 'karalius Erodas visus naujagimius išžudė', *stōmbjūoj¹ droškėk^e* 'stambioji (rupioji) druskikė', *nalápiúok^t* 'nelaipiokit', *žemiāu* 'žemiau', *ramiāusē* 'ramiausiai', *apibrėkšmiō* 'apibrėkšmiu, prietemoje', *sošėtu'piāu* 'susitūpiau', *pripl'orpiāu* 'priplurpiau', *siemiāu* 'sėmiau', *išrúoviāu* 'išroviau'. Pavyzdžiai iš chrestomatijos: *lúovjūs(ē)* 'loviusus(e)', *žemiūos^s* 'žemašias', *prtkabi^m* 'prikabių'.

Junginių *lūpinis* + *ī* vartojimą gražiai rodo žodžių *klūmp's*, *kliebis*, *kėrv's* paradigmos⁴:

Vienaskaita	Daugiskaita
V. <i>klūmp's</i> , <i>kliebis</i> , <i>kėrv's</i>	<i>klūmpē</i> , <i>kliebē</i> , <i>kėrvē</i>
K. <i>klūmp^e</i> , <i>klieb^e</i> , <i>kėrv^e</i>	<i>klūmpi^m</i> , <i>kliebiūn</i> , <i>kėrvī^m</i>
N. <i>klūmpiōu</i> , <i>kliebiōu</i> , <i>kėrvīōu</i>	<i>klūmpēms</i> , <i>kliebēms</i> , <i>kėrvēms</i>
G. <i>klūmp'ī</i> , <i>klieb'ī</i> , <i>kėrv'ī</i>	<i>klūmpiūs</i> , <i>kliebiūs</i> , <i>kėrvīūs</i>
Įn. <i>so_klūmpiō</i> , <i>sō_kliebiō</i> , <i>sō_kėrvīō</i>	<i>so_klūmpēs</i> , <i>sō_kliebēs</i> , <i>so_kėrvēs</i>
Vt. <i>klūmpie</i> , <i>kliebie</i> , —	<i>klūmpiūs</i> , <i>kliebiūs</i> , —

Kaip matyti iš pavyzdžių, junginiai *pi*, *bi*, *mi*, *vi* dažniausiai pasitaikė savuose žodžiuose, nors pavartoti ir keliuose skoliniuose (*álpīū*, *átrōbī*, *šlāmbúmiūs*). Šie junginiai būdingiausi galūnių skiemenims, tačiau tariami ir prieš kai kurias priesagas (daugiausia aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio prieviksmiuose, aukščiausiojo laipsnio bei įvardžiuotiniuose būdvardžiuose), pvz.: *žemiāu*, *rėibiāu*, *pėrmiāu*, *ramiāusē*, *stōmbjūoj¹*, *svarbiāus^s*. Rastas vienas pavyzdys su *pi* prieš bendraties priesagą *nalápiúok^t*. Junginiai *lūpinis* + *ī* tariami tik prieš užpakalinės eilės balsius *o*, *u*, *u*, *uo* bei divalsius *au*, *ou*, o prieš priešaki ius balsius *e*, *i*, *i*, *e*, *ie* vartojami minkštie-

³ Jau minėti pavyzdžiai nebekartojami.

⁴ Plg. V. Grinaveckio [1973, p. 302–303] pateikiamas paradigmas.

ji priebalsiai *p', b', m', v'*. Kartais (tiesa, labai retai) *i* pasitaiko ir prieš priešakinius balsius. Tekstuose rasti tokie pavyzdžiai: *kárvijems* 'karvėms', *senúovjje* 'senovė(je)', *vijelāus* 'vėliau' (pastarasis žodis su *vi* prieš priešakinį balsį žodžio pradžioje). Bet tai tikriausiai ne priebalsio, o paties *ie* tarimo dalykas.

Rytų aukštaičių uteniškių tarmėje padėtis kiek kitokia. Dusetiškių bei antalieptiškių tekstuose rastas 101 nagrinėjamojo tipo pavyzdys. Iš jų 37 (t. y. daugiau kaip trečdalis) tariami su minkštaisiais priebalsiais. Daugelis formų, kuriose vartojami junginiai *lūpinis + i*, abiejose tarmėse sutampa. Dažnumu ir uteniškių tarmėje išsiskiria daugiskaitos kilmi inkas (35 vartojimo atvejai, iš jų 13 – su minkštuoju priebalsiu), pvz.: *ró'pju*. 'svėrių (tokių piktžolių)', *lá.pju*. 'lapių', *bla.gi'bju*. 'blogybių', *paupjū*. 'paupių', *gé.r.vju*. 'gervių', *duobjū*. 'duobių', *karai.vju*. 'kareivių' bei būtojo kartinio laiko pirmasis asmuo (30 vartojimo atvejų, 9 su minkštuoju priebalsiu), pvz.: *kepjaú* 'kepiu', *nesl.davjau* 'nesidaviau', *pasl.sla.pjau* 'pasislėpiau', *suskró'vjau* 'susikroviau', *l.še.mjau* 'išėmiau'. Iš kitų uteniškių tarmės formų vertėtų nurodyti tik tas, kurios abiejose tarmėse nesutampa: 1) vns. vard. *šlá.pjæs* 'šlapias' (plg. žem. *šlāps*); 2) vns. kilm. *šlá.pjæ*. (plg. žem. *šlāp'*); 3) vns. naud. *šlapjæ.m* (plg. žem. *šlapēm*); 4) dgs. vard. *karai.vjei* (plg. žem. *karživē*); 5) dgs. naud. *karai.vjæm* (plg. žem. *karživēms*); 6) dgs. įn. *ži.mjæis* 'žymiais', *su_kiř.vjæis* 'su kirviais' (plg. žem. *so_kērvēs*); 7) es. l. 1 asm. *verpjū* 'verpiu' (plg. žem. *vērpō* su kietu priebalsiu kaip *dērbō*); 8) es. l. 3 asm. *aciklaū.pjæ* 'atsiklaupia', *kn'uš.pjæ* 'kniurpia' (plg. žem. *acēklāup*)⁵; 9)rieveiksmis *šlá.pjæ* 'šlapias' (plg. žem. *šēndžin' šlāpi* 'šiandieną šlapią' su mot. gim. būdvardžiu)⁶.

Uteniškių tekstuose dar pastebėtos šios įdomesnės formos, pvz.: *lingv.jæ.usei* 'lengviausiai', *avjō'tæ.s* 'aviotės, avelės', *avjō'tæs* 'aviotes' (dgs. gal.) (plg. kitų informantų *lap'š'kas*, *galv'š'tæ.*, *žuv'š'kas* ir pan.).

Būtina pabrėžti, kad junginius *p, b, m, v + i* nuosekliau vartoja vos keli informantai. Iš jų išsiskiria 95 metų antalieptiškis Z. Jasiūnas (g. 1888 m. Gaspariškių km.), kuris vienintelis betaria junginį *vi* prieš priesagą *-okas, -otė* (prieš kitas priesagas ir jis taria minkštą priebalsį, pvz. *pirmæ.usæ* 'pirmiausia', *uždarbæ.unu* 'uždarbiaunu'). Kitas antalieptiškis, A. Skardinskas (g. 1899 m. Garmuliškio km.), junginius su *i* išlaikęs bene geriausiai iš visų informantų (iš 20 atvejų vos vienas su minkštuoju priebalsiu). Nuo jo nedaug atsilieka ir dusetiškis J. Rozolis (g. 1902 m. Eivėnių km.), kuris minkštąjį priebalsį taria tik dviejuose pavyzdžiuose iš 15: *lap'š'kas* 'lapės vaikas'

⁵ *Veř.pjæm, veř.pjæi* tipo formų uteniškių tekstuose nerasta.

⁶ Kitos uteniškių ir kretingiškių formos iš esmės sutampa, pvz.: *sē_šlapjō* – *su_šlapjū*, *šlāpjūn* – *šlapjū*. ir pan.

ir *gi·v'us* 'gyvius, gyvūnus'. Daugelis kitų informantų arba vartoja junginius su *ī* tik keliuose retesniuose žodžiuose (pvz., sako *ká.rv'u.*, bet *lá.pju.*, *ró·pju.* – pirmasis žodis aiškiai dažnesnis), arba visais atvejais taria minkštuosius lūpinius priebalsius. Antra vertus, junginių su *ī* nevengia netgi jaunesnieji informantai: dusetišké A. Šutienė (g. 1922 m. Antāžiegės km.) šalia jai, matyt, įprastesnių *pasl.je.mæu*, *gimæú*, *ká.rtuv'u.* *ká.lnas*, gražiai tarė *kn'uř.pjæ* 'kniurpia', 'šlapjū' 'šlapiu'⁷.

Žymūs įvairių informantų tarties svyravimai rodo, kad visos vardažodžių ar veiksmažodžių paradigmos, galinčios pailiustruoti *p*, *b*, *m*, *v* + *ī* vartojimą dusetiškių ir antalieptiškių šnektose, surinkti praktiškai nebegalima: tai iš esmės reikštų senosios sistemos rekonstravimą. Kitaip, matyt, būta K. Būgos laikais. K. Būga nurodo tokias dusetiškių formas: *šlāpjas*, *verpjū*, *labjaū*, *drēbja*, *vēmja*, *rēmja*, *ramjāusias*, *avjaū*, *plóvjau* [1958, p. 392], *liepjaū*, *tepjau*, *liēpja*, *liuōbja*, *grēbja*, *skilvjo*, *skilvjaís*, *lietūvjū*, *kūrmjū* [1961, p. 833]. Iš šių pavyzdžių galima spėti, kad mūsų amžiaus pradžioje ir dusetiškiškai tarė taip, kaip šiandien taria jau minėti pietiniai kretingiškiai.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad dusetiškių bei antalieptiškių šnektose įsivyrąja tendencija vartoti junginius *lūpinis* + *ī* tik dalyje galimų žodžių bei formų. Iš jų dažnumu išsiskiria daugiskaitos kilmi inkas ir būtojo karti io laiko pirmasis asmuo. Su *ī* dažniau pasakomi retesnieji žodžiai (pvz., *lá.pju.*, *pí.mpiju.*, bet *ká.rv'u.*, *viř.v'u.*, *dró·b'u.*). Tas pats žodis gali būti tariamas su *ī* ir be *ī* to paties informanto kalboje. Junginiai *lūpinis* + *ī* būdingesni nekaitomoms formoms (pvz., prieveiksmiui *šlá.pjæ*). Dažniausiai *ī* išlaikomas kaitmeniniuose skiemenyse prieš galūnę ir labai retai – prieš priesagą (pvz., *avjō·tæ.s*). *ī* tariamas tik prieš užpakalinės eilės balsius, o prieš priešakinius vartojami minkštieji lūpiniai priebalsiai⁸.

Trumpai aptarus, kokiuose žodžiuose bei formose kretingiškiai ir uteniškiai vartoja junginius *pī*, *bī*, *mī*, *vī*, galima pereiti prie abiejų tarmių lyginimo.

Kaip jau minėta, abiem tarmėms būdinga tai, kad junginiai *lūpinis* + *ī* tariami tik galūnių ir (retais atvejais) priesagų skiemenyse prieš užpakalinius priebalsius. Žodžio pradžioje *bī* ir *pī* vartojami tik keliuose pavyzdžiuose, kurie būdingi ir kitiems lietuviams: *bjaurūs*, *pjāuti*, *spjāuti* [Atlasas, 1982, p. 97–98, žem. Nr. 81] bei jų vediniuose. Abu dialektus skiria tai, kad pietinių kretingiškių tarmėje junginiai *lūpinis* + *ī* reguliariai pasirodo tam tik-

⁷ Pastarasis žodis, ypač prieveiksminis *šlá.pjæ*, tebėra plačiai tariamas su *ī* netgi pačių jauniausių tarmės atstovų.

⁸ Literatūroje minima pavyzdžių su *ī* prieš priešakinį balsį: *kar'eiv'jis*, *istum'ji* [Atlasas, 1982, p. 99], bet jie yra ne iš uteniškių ploto. Greičiausiai tai analogijos dalykas.

rose formose, kaitant žodį, o daugeliui uteniškių toks reguliarumas jau nebūdingas. *p'* ir *pi*, *b'* ir *bi*, *m'* ir *mi*, *v'* ir *vi* kaitos nereguliarumas uteniškių šnektose kelia mintį, kad tai jau ne tiek fonologinis, kiek morfonologinis reiškinys. Pagrindinis morfonologinės kaitos bruožas – gramatinis ribotumas [plg. Akelaitienė, 1986, p. 100]. Minkštiesiems lūpiniams priebalsiams išigalint kaitmeniniuose skiemenyse, junginiai *lūpinis + i* pasidaro savotiškos išimty, kurios sietinos su tam tikromis gramatinėmis formomis (pvz., daugiskaitos kilmininku, būtojo kartinio laiko pirmuoju asmeniu). Junginiai su *i* linkę išlikti nekaitomose formose (pvz.,rieveiksmyje *šlā.pjā* ‘šlapia’)⁹. Pasitaiko ir tam tikrų leksikos apribojimų: tas pats informantas taria *lā.pju.*, *rō.pju.*, bet *kā.rv'u.*

Skiriasi ir minkštųjų lūpinių priebalsių *p'*, *b'*, *m'*, *v'* fonologinis statusas uteniškių ir pietinių kretingiškių tarmėse. Kaip ži ia, bendrinei kalbai būdingos minimaliosios poros, rodančios, kad kietųjų ir minkštųjų lūpinių priebalsių opozicija atlieka distinktyvinę funkciją, pvz.: *lāpu* – *lāp'u*, *ramū* – *ram'ū*, *svarbūs* – *svarb'ūs*, *tapaū* – *tapæū*, *skabaū* – *skabæū* ir pan. Pietiniams kretingiškiams dėl junginių su *i* išlaikymo tokia opozicija nebūdinga, todėl ir minkštieji priebalsiai *p'*, *b'*, *m'*, *v'* atskiriomis fonemomis nelaikytini [plg. Girdenis, 1979, p. 122]. Ši aplinkybė gerai dera su minkštųjų fonemų /t'/ ir /d'/ nebuvimu vadinamosiose „žemaičių dzūkų“ šnektose. Uteniškių tarmėje minkštieji *t'* ir *d'*, be abejonės, yra savarankiškos fonemos, nes jie gali būti tariami žodžio gale prieš pauzę, pvz.: *aī.t* ‘eitių’ – *aī.t'* ‘eiti’, *gul.t* ‘gultų’ – *gul.t'* ‘gulti’¹⁰. Galimas daiktas, kad tokia minkštųjų – kietųjų priebalsių distribucija bus paveikusi ir junginių *lūpinis + i* vartojimą. Daliai uteniškių informantų minimaliosios poros *lā.pu.* – *lā.p'u.*, *ramū* – *ram'ū* dabar visai įmanomos.

Kodėl junginiai *pi*, *bi*, *mi*, *vi* nedidelėje pietinių kretingiškių teritorijoje išliko geriau negu dideliuose rytų aukštaičių tarmės plotuose? Matyt, čia būta keleto priežasčių. Vadinamieji „žemaičiai dzūkai“ apskritai yra labai konservatyvi tarmė, buvusi toli nuo kultūrinių bei administracinių centrų [plg. Girdenis, 1980, p. 42]. Iš lingvistinių priežasčių visų pirma minėtina ap-

⁹ Kad neparadigminės formos išlaiko junginius *lūpinis + i*, yra pastebėjęs Z. Zinkevičius [1966, p. 188]: daugelis lietuviųrieveiksmį *labiaū* taria su *i*. Apie *i* tarimą po lūpinių priebalsių prieš priesagas žemaičių varduviškių šnektose užsimena A. Girdenis [1972, p. 99], pvz.: *šlapjēus*, ‘šlapiausio’, *stombjēus* ‘stambiausia’, *lēngvjēu* ‘lengviau’ (varduviškiai prieš kaitomųjų žodžių galūnes *i* nebetaria, pvz.: *lejpāu* ‘liepiau’, *āv'ūn* ‘avių’).

¹⁰ Žodžio gale ar prieš kietąjį priebalsį gali būti vartojami ir kiti uteniškių tarmės minkštieji priebalsiai, pvz.: *aī.č* ‘eičiau’, *gul.č* ‘gulčiau’, *pi.l'k* ‘pilk’, *gul.k* ‘gul’k, kai kurių šnektų *veř.pk*, *nė.š'k*, *mā.n'* ‘man’, *vę.l'* ‘vėl’ *kā.l'* ‘kodėl’, *bir.ú.t'* ‘Birūte’, *marí.t'* ‘Maryte’, *gien* ‘Gene’, *vaiké.l'* ‘vaikeli’, *kuľ.kas* ‘kulkos’, *kuz'mā* ‘Kuzma’ (pavardė).

skritai silpna priebalsių palatalizacija šiose šnektose¹¹. Prie junginių *lūpinis + i* išlikimo bus prisidėjęs ir labai menkas minkštųjų lūpinių priebalsių dažnumas: galima sakyti, kad tai bemaž periferinės fonemos. Endriejavo zonoje */v'/* dažnumas – 0,72%, */m'/* – 0,50%, */b'/* – 0,27%, */p'/* – 0,25% [Girdenis, 1981, p. 19–20]. Palyginimui galima pateikti atitinkamus uteniškių Dusetų zonos dažnumus: */v'/* – 1,40%, */p'/* – 0,95%, */m'/* – 0,73%, */b'/* – 0,52%.

V. Grinaveckis [1973, p. 301] manė, kad žemaičių tarmėse *bj*, *pj*, *mj*, *vj* ir **tj*, **dj* raida žodžio gale buvo labai panaši ir priklausė nuo tų pačių sąlygų: balsių sutrumpėjimo ir supriešakėjimo. Pajūrio žemaičių šnektose **tj*, **dj > t'*, *d'* ir *pj*, *bj*, *mj*, *vj > b'*, *p'*, *m'*, *ʹ*. A. Girdenis [1972a, p. 187], remdamasis 1759 m. „Žyvato“ tarmės analize, įrodė, kad afrikatų nykimas pajūrio žemaičiuose buvo ne fonetinis, o morfonologinis procesas. *i* išlaikymas žodyje *labiaū* ir kitose panašiose formose rodo, kad ir šiuo atveju *i* nyko ne fonetiškai, o morfonologiškai, kitaip sakant, procesas bus buvęs labai panašus į **ti*, **di* refleksų *č'*, *š'* (arba *c'*, *š'*) nykimą.

Baigiant reikėtų pridurti dar keletą pastabų dėl junginių *p*, *b*, *m*, *v + i* kilmės. Lingvistinėje literatūroje tradiciškai laikomasi nuomonės, kad šie junginiai yra paveldėti iš baltų prokalbės laikų [plg. Zinkevičius, 1980, p. 151]. Tai patvirtina ir latvių kalbos duomenys [Брейдак, 1972, c. 40]. Lūpiniai priebalsiai dėl jų artikuliacinių savybių sunkiau pasiduoda jotacijai negu kiti sprogstamieji [Чекман, 1975, c. 68]. Atsižvelgdamas į šiaurės žemaičiams būdingą depalatalizacijos tendenciją, V. Čekmonas iškėlė mintį, kad junginiai *lūpinis + jotas* šioje tarmėje gali būti išsirutulioję ne tiesiogiai iš *LjV* tipo junginių, o iš *L'jV* arba net *L'V*. Kitaip sakant, tai gali būti ne archaizmas, o inovacija, atsiradusi atskirose lietuvių tarmėse. Šiai nuomonei, rodos, prieštarauja junginių *lūpinis + i* buvimas nesusisiekiančiuose plotuose (šiuo atveju rytų aukštaičių uteniškių ir šiaurės žemaičių kretingiškių tarmėse).

Išvados:

1. Šiaurės žemaičių kretingiškių pietinėse šnektose junginiai *p*, *b*, *m*, *v + i* yra išlikę geriau negu rytų aukštaičių uteniškių plote.

2. Pietinių kretingiškių šnektose *p'*, *b'*, *m'*, *v'* ir *pi*, *bi*, *mi*, *vi* kaita laikytina fonologiniu, o rytų aukštaičių uteniškių tarmėje – greičiau morfonologiniu reiškiniu.

¹¹ Į pietus ir į vakarus nuo „žemaičių dzūkų“ yra didžiulė teritorija, kurioje lūpiniai priebalsiai prieš galūnę visai neminkštinami, tariama *dvū*, 'avių', *pąjėmdu* 'paėmiau', *devū*, 'daviau', *trumpūsė*, 'trumpiausiai' [Atlasas, 1982, p. 99, žem. Nr. 82]. Šioje teritorijoje lūpinių priebalsių depalatalizacija tikriausiai susijusi su palatalizacijos prieš priešakinis balsius nebuvimu ar silpnumu [plg. Girdenis, 1980, p. 34].

3. Pietinių kretingiškių fonologinėje sistemoje nėra minkštųjų priebalsinių fonemų /p'/, /b'/, /m'/, /v'/, o uteniškių tarmėje linkstama įsivesti šias fonemas greta minkštųjų /t'/ ir /d'/.

4. Pieti ių kretingiškių tarmėje junginių *lūpinis + i* išlikimas sietinas su silpna priebalsių palatalizacija bei menku minkštųjų *p', b', m', v'* dažnumu.

5. *i* po lūpinių priebalsių žodžio gale nykimo procesas yra buvęs ne fonetinis, bet morfonologinis, primenantis **tj, *dj* atitikmenų *č', ǰ'* (ar *c', ǰ'*) nykimą pajūrio žemaičių šnektose [plg. Girdenis, 1972 a, p. 87].

ОБЩАЯ ЧЕРТА КОНСОНАНТИЗМА ДВУХ РАЗЛИЧНЫХ ДИАЛЕКТОВ

Резюме

На основе сравнения данных двух неродственных диалектов литовского языка делаются следующие выводы:

1. В южных говорах кретингского поднаречия северных жемайтов сочетания „*губной + i*“ сохранились лучше, чем на территории утянского поднаречия восточных аукштайтов.

2. В южных говорах кретингского поднаречия чередование *p', b', m', v'* и *pī, bī, mī, vī* следует считать фонологическим, а в утянском поднаречии — скорее всего морфонологическим явлением.

3. В фонологической системе южных говоров кретингского поднаречия нет мягких согласных фонем /p'/, /b'/, /m'/, /v'/, а в утянском поднаречии наблюдается тенденция ввести эти фонемы рядом с мягкими /t'/ и /d'/.

4. Сохранение сочетаний „*губной + i*“ в упомянутых жемайтских говорах следует связывать со слабой палатализацией согласных и низкой частотой *p', b', m', v'*.

5. Процесс исчезновения *i* после губных в конце слова следует считать не фонетическим, а морфонологическим, напоминающим исчезновение рефлексов **tj, *dj, č', ǰ'* (или *c', ǰ'*) в говорах так называемых приморских жемайтов [ср. Girdenis, 1972 a, p. 87].

LITERATŪRA

- Akelaitienė, 1986 — Akelaitienė G. Morfonologinių kaitų rūšys // Jaunųjų filologų darbai. V., 1986. P. 100–106.
- Atlasas, 1982 — Lietuvių kalbos atlasas. Fonetika. V., 1982. T. 2.
- Būga, 1958 — Būga K. Rinkiniai raštai. V., 1958. T. 1.
- Būga, 1961 — Būga K. Rinkiniai raštai. V., 1961. T. 3.
- Girdenis, 1972 — Girdenis A. Atvirasis *e* varduviškių (kalvariškių) vardažodžio galūnėse // Kalbotyra. 1972. T. 24(1). P. 97–100.
- Girdenis, 1972 a — Girdenis A. Baltiškųjų **tj, *dj* refleksai 1759 m. „Žyvyte“ // Baltistica. 1972. T. 8 (2). P. 173–190.
- Girdenis, 1979 — Girdenis A. Žemaičių dzūkavimas: dabartinė padėtis ir istorija // Baltistica. 1979. T. 15 (2). P. 111–123.
- Girdenis, 1980 — Girdenis A. Žemaičių dzūkavimas: dabartinė padėtis ir istorija // Baltistica. 1980. T. 16 (1). P. 32–44.

Girdenis, 1981 – Girdenis A. Šiaurės žemaičių fonemų dažnumai // *Kalbotyra*. 1981. T. 32 (1). P. 15–37.

Grinaveckis, 1973 – Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija. V., 1973.

Tarmės, 1970 – Lietuvių kalbos tarmės. V., 1970.

Zinkevičius, 1966 – Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.

Zinkevičius, 1980 – Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980.

T. 1.

Брейдак, 1972 – Брейдак А. Некоторые вопросы истории консонантизма и развитие фонологической системы согласных в говорах Латгалии // *Baltistica*. 1972. 1 priedas. P. 35–53.

Чекман, 1975 – Чекман В. Н. О йотации в праславянском и балтийских языках // *Baltistica*. 1975. T. 11 (1). P. 63–76.

Vilniaus universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1989 m. vasario 17 d.